

UK FSV

MICHAELA KŮŽELOVÁ
Francouzští komunisté a Polsko v roce 1956

DOKOŘÁN

TERITORIA – svazek 6

Michaela Kůželová

**Francouzští komunisté
a Polsko v roce 1956**

Teritoria – svazek 6

Univerzita Karlova v Praze
Fakulta sociálních věd

Dokořán

Tato kniha vznikla za finančního příspěví Grantové agentury Univerzity Karlovy, projekt č. 20509, Vztahy Polské sjednocené dělnické strany a Komunistické strany Francie v krizovém roce 1956.

Recenzovali:

doc. Françoise Mayer, Ph. D., CEFRES

doc. PhDr. Michel Perottino, Ph. D., CEFRES

Copyright © Univerzita Karlova v Praze, Fakulta sociálních věd, 2012

Všechna práva vyhrazena.

Žádná část této publikace nesmí být rozmnožována a rozšiřována jakýmkoli způsobem bez předchozího písemného svolení nakladatele.

Teritoria – svazek 6

Michaela Kůželová
Francouzští komunisté a Polsko v roce 1956

Druhé vydání v českém jazyce (první elektronické)

Redakce Michaela Pohlreichová

Typografie a převod do elektronické podoby David Greguš

Ve spolupráci s Fakultou sociálních věd Univerzity Karlovy v Praze,

Smetanovo nábř. 6, Praha 1,

vydalo v roce 2012 nakladatelství

Dokořán s. r. o., Holečkova 9, Praha 5,

dokoran@dokoran.cz, <http://www.dokoran.cz>

(494. publikace, 38. elektronická)

ISBN 978-80-7363-433-9 (Dokořán)

ISBN 978-80-87404-19-5 (UK FSV)

Obsah

1. Úvod	9
Téma, struktura a cíl práce	9
Metodologie práce	11
Rozbor pramenů a literatury	14
2. Polsko-francouzské vztahy ve stínu romantismu	19
2.1 Poválečné polsko-francouzské vztahy: od studené války k détente	19
2.2 Mrtví, kteří poroučejí	21
3. Francouzská komunistická strana	25
3.1 Stalinismus po francouzsku	25
3.2 Francouzská komunistická strana a rok 1956	28
3.3 „Referát připisovaný soudruhu Chruščovovi“	29
3.4 Maďarská „kontrarevoluce“	33
4. Polsko a Polská sjednocená dělnická strana	35
4.1 Polsko a Polská sjednocená dělnická strana v roce 1956	35
4.2 Čtení a šíření Chruščovova referátu v Polsku – Bůh není, Stalin není	38
4.3 Mýtus jménem Gomulka	41
4.4 Bratři Maďaři	42
5. Francouzská komunistická strana v očích lidového Polska	45
5.1 Heroický boj francouzských komunistů	45
5.2 Leden 1956: Vynikající vítězství PCF a sen o nové Lidové frontě	48
5.3 XIV. sjezd PCF	49
5.4 „Neprojdou“	50
5.5 Ambasáda PLR v Paříži – skutečný obraz PCF?	50
6. Obraz lidového Polska v očích francouzských komunistů	57
6.1 Lidové Polsko	57
6.2 Smrt „jednoho z nejlepších synů polského lidu“	60
6.3 Poznaň	62
6.4 Kritika polského października	65
6.5 Polsko opět směřuje k socialismu	68

7. Francouzští intelektuálové, polští novináři a rozzlobený Thorez	69
7.1 Polský tisk v roce 1956	69
7.2 Francouzský komunistický tisk v roce 1956	71
7.3 Francouzští komunisté (ne)blahopřejí Gomulkovi	73
7.4 Francouzští komunističtí intelektuálové na stránkách polského tisku	75
7.5 Polští novináři versus L'Humanité	79
7.6 S vyloučením veřejnosti	87
7.7 Varšava – „buržoazní“ Paříž – Bělehrad	91
7.8 „Historická“ úloha Philippa Bena	96
7.9 Čekání na Sartra	97
8. Delegace francouzských komunistů v Polsku	101
8.1 Přípravy	101
8.2 Jednání	103
8.3 Společné prohlášení	106
8.4 „Buržoazní“ tisk a další ohlasy	107
9. Závěr	109
Seznam použitých zkratk	117
Seznam pramenů a literatury	117
Summary	123
Jmenný rejstřík	125

Poděkování

Poděkování autorky patří zejména Jiřímu Vykoukalovi z Institutu mezinárodních studií Fakulty sociálních věd Univerzity Karlovy, bez něhož by tato kniha nikdy nemohla vzniknout a jehož rady, připomínky a náměty významně pomohly práci dotvořit do současné podoby. Poděkování dále patří Marcinovi Kulovi z Varšavské univerzity za pomoc s pramenným výzkumem ve Varšavě a Michelovi Perottinovi z CEFRESu a IMS FSV UK za připomínky týkající se dějin Francouzské komunistické strany.

Tato kniha vznikla za finančního příspěví Grantové agentury Univerzity Karlovy, projekt č. 20509, Vztahy Polské sjednocené dělnické strany a Komunistické strany Francie v krizovém roce 1956.

1. Úvod

Téma, struktura a cíl práce

Rok 1956 byl velmi bohatý na události. V únoru se konal slavný XX. sjezd Komunistické strany Sovětského svazu, o dva měsíce později byla rozpuštěna Kominforma, Francie musela čelit vyhocené situaci v Alžírsku, na podzim pak přední stránky novin plnily události v Polsku a Maďarsku a v neposlední řadě také Suezská krize. Rok 1956 je tak dnes vnímán jako klíčový pro vývoj sovětského bloku. „Rok nemyslitelného, nečekaného, nepravděpodobného“,¹ který tvoří součást období nazývaného jako „první krize sovětského bloku“. Zatímco Československo a Německá demokratická republika pocítily tuto krizi již v roce 1953, Polsko s Maďarskem si na její vrchol počkaly právě do roku 1956. Leszek Kołakowski² později toto období charakterizoval jako „rok ideologických iluzí, které se ve velmi krátké době ukázaly jako chatrné“.³ V roce 1956 však většina Poláků ještě těmto „ideologickým iluzím“ věřila. Vedení Francouzské komunistické strany ale do „svého“ roku 1956 nic nemyslitelného, nečekaného ani nepravděpodobného vpustit nechťelo. Později se tak pro ně toto období, stejně jako například pro Československo, stalo „promarněnou příležitostí“.⁴

Polská sjednocená dělnická strana (PZPR) byla vládní stranou v jedné z lidově demokratických zemí socialistického bloku. Francouzská komunistická strana (PCF) byla naopak opoziční stranou v západoevropské „kapitalistické“ zemi. Jejich vzájemné vztahy tím musely být nutně poznamenány. Důsledkem této dichotomie byla například asymetričnost vztahů: zatímco PZPR udržovala vztahy jak s PCF, tak i s Francií jako státem, reprezentovaným francouzskou vládou (a tyto vztahy byly pro polskou vládu i PZPR zřejmě důležitější než vztahy s PCF), pro Francouzskou komunistickou stranu vztahy s PZPR i s Polskem splývaly v jedno. Kromě toho mělo na utváření vzájemných vztahů mezi polskými a francouzskými komunisty vliv mezinárodní prostředí – například prostřednictvím XX. sjezdu KSSS v únoru 1956 či událostmi v Maďarsku na podzim 1956. Projevovaly se také dlouhodobější faktory, které k vzájemným vztahům v nemalé míře přispívaly. Byl to především moment obrany proti „německému revanšismu“, pro Poláky spojený s citlivou otázkou západní hranice, ale také tradiční polsko-francouzské přátelství.

1 Pierre Kende a Krzysztof Pomian, eds., *1956 Varsovie – Budapest. La deuxième révolution d'Octobre* (Paris: Seuil, 1978), 7.

2 Leszek Kołakowski (1927–2009), polský filozof, člen PZPR, na přelomu 50. a 60. let propagátor marxisticko-leninské filozofie, v polovině 50. let svůj náhled na marxismus změnil („revizionismus“, „neomarxismus“) a odsoudil období stalinismu („degenerace marxismu“), v roce 1966 ze strany vyloučen, po roce 1968 v emigraci.

3 Leszek Kołakowski, „Le fait national, force majeure de la désintégration“, in *1956 Varsovie – Budapest*, eds. Kende a Pomian, 67.

4 Srov. Muriel Blaive, *Promarněná příležitost. Československo a rok 1956* (Praha: Prostor, 2001); *L'Humanité*, 24. února 2006.

Velmi důležité bylo personální složení vedení obou stran, protože právě to rozhodovalo, jak se strana profilovala, například ve vztahu k Chruščovově destalinizaci, zejména k XX. sjezdu KSSS a referátu „O kultu osobnosti a jeho důsledcích“. S personálním obsazením nejvyšších rozhodovacích postů v obou stranách pak souvisela i tisková politika, která také hrála podstatnou roli v utváření vzájemných vztahů. Kromě důrazu na lidský faktor se tato práce zaměřuje také na dopad toho, jak se obě strany vzájemně viděly a chápaly. Obraz, který si francouzští komunisté vytvářeli o komunistech polských a naopak, ne vždy odpovídal realitě, respektive tomu, jak je viděli vnější aktéři a pozorovatelé. Přesto se tyto obrazy přenášely a někdy také i zakořenily. A právě tyto obrazy byly jedním z nejdůležitějších motivů, které určovaly jednání představitelů obou stran. Cílem této práce tak bude ukázat, jak si o sobě polští a francouzští komunisté své obrazy vytvářeli, jak pak tyto obrazy vypadaly, a konečně také jakými prostředky se šířily.

Nejprve se budeme krátce zabývat polsko-francouzskými vztahy (kapitola 2), a to nejen jejich vývojem v polovině 50. let, ale také symboly, které tyto vztahy tehdy i v minulosti ztělesňovaly. Následující část se pak zaměří na Francouzskou komunistickou stranu (kapitola 3) a Polskou sjednocenou dělnickou stranu (kapitola 4) v roce 1956. V této části bude nastíněna základní charakteristika obou stran, jejich fungování, postoj k destalinizaci i k maďarským událostem. Poté budou představeny dva obrazy – obraz francouzských komunistů v očích lidového Polska (kapitola 5) a naopak obraz polských komunistů a Polska v očích PCF (kapitola 6). Tato část se bude snažit postihnout nejenom převládající stereotypy, ale také to, jak strany vnímaly vývoj v roce 1956 v bratrské straně. Tedy například, jak francouzští komunisté interpretovali události v Poznani či polský říjen (*październik*), a na druhé straně co pro polské komunisty znamenalo například vítězství Francouzské komunistické strany ve francouzských parlamentních volbách nebo XIV. sjezd PCF. Součástí páté kapitoly je také obraz PCF vytvářený polskou ambasádou v Paříži, která byla poměrně dobře informovaná o situaci v PCF.

Další část se zabývá polským a francouzským komunistickým tiskem a těmi, kteří s ním byli spojeni – intelektuály a novináři (kapitola 7). Je zde charakterizován polský i francouzský komunistický tisk v roce 1956. Další kapitoly této části práce se pak věnují francouzským komunistickým intelektuálům – tomu, jak někteří z nich navzdory vedení PCF vyjadřovali své sympatie Gomułkovi⁵ či naopak nesympatie vůči thorezovskému⁶ vedení PCF, a jakého ohlasu se za to dočkali ze strany polského tisku. A právě polští novináři nenechali bez povšimnutí ani vůči nim kritické články

5 Władysław Gomułka (1905–1982), v letech 1943–48 byl prvním tajemníkem Polské dělnické strany (PPR), v roce 1948 byl obviněn z pravicovo-nacionalistické úchytky a zbaven funkcí, v letech 1951–54 byl vězněn.

6 Maurice Thorez (1900–1964) byl generálním tajemníkem PCF od roku 1930 až do své smrti v roce 1964.

z pera konzervativních komunistů z vedení PCF a s jejich tezemi obsáhle polemizovali. Nestáli však proti thorezovskému tisku osamoceni – na jejich straně byl částečně francouzský nekomunistický tisk či tisk jugoslávský. Poslední část práce se zabývá návštěvou francouzských komunistů v Polsku (kapitola 8), ke které došlo z popudu PCF na přelomu ledna a února 1957 a jejímž záměrem bylo vyřešit sporné otázky mezi oběma stranami. Zde popisujeme nejen samotný průběh setkání, ale také jeho přípravy i následné ohlasy.

Metodologie práce

Předkládaná práce má charakter případové studie, která se opírá zejména o primární prameny polského i francouzského původu (archivní dokumenty, tisk). V menší míře je pak využita sekundární literatura, která se zatím tématem zabývá spíše výjimečně. Nejedná se o komparaci obou zemí či stran ve sledovaném období (rok 1956). Cílem práce totiž není poskytnout vyčerpávající informace o Polské sjednocené dělnické straně respektive Polsku a Francouzské komunistické straně v roce 1956, a to ani z hlediska analýzy událostí, které se stranami souvisely, tedy ve smyslu historickém, ani z hlediska detailního popisu složení a fungování obou stran z pohledu politologického. Důraz je naopak kladen na to, co a jak obě strany spojovalo ve smyslu vzájemných kontaktů a přenosů (*transferts*). Přenos je zde chápán ve významu kulturních přenosů (*transferts culturels*) v pojetí Michela Espagne.⁷

Vlivem pohybů (přenosů) myšlenek či konceptů mezi dvěma kulturními prostředími (v tomto případě PCF a PZPR, chápané v širším smyslu, nejen vedení stran, přičemž PZPR většinou splývá s Polskem jako státem) dochází k vzájemnému ovlivňování. S konceptem transferu pak souvisí také imagologie,⁸ a to nejen ve smyslu obrazu, jaký si komunisté dělali o své straně (*auto-image*), ale zejména ve smyslu toho, jaký obraz si utvářeli o straně „bratrské“ (*hetero-image*). Obrazy jsou v tomto kontextu chápány jako symboly, které mají ovšem na jednání stran takový vliv, jako kdyby představovaly realitu. Ani jedna strana totiž nemohla zcela proniknout do reálií strany druhé. Absence vlastní zkušenosti je tak často uvrhována do zajetí obrazů, tak jak jim byly představovány v tisku či v literatuře. A jelikož se tyto obrazy často opakovaly a postupně schematizovaly, je možné hovořit nikoliv jen o obrazech, ale také o stereotypech. Úspěšně prosazený stereotyp, kterému se všeobecně věřilo, pak začal dostávat reálný základ a bylo s ním nakládáno, jako by představoval skutečnost (ve francouzském prostředí byl například takto připomínán polský antisovětiismus).⁹ Podobně

7 Michel Espagne, „Sur les limites du comparatisme en histoire culturelle“, *Genèses* 17, č. 1 (září 1994): 112–21.

8 Joep Leerssen, „Imagology: History and method“, <http://cf.hum.uva.nl/images/info/historymethod.pdf> (staženo 11. 1. 2011).

9 V kunderovském pojetí by stereotyp představoval „jedinou“ skutečnost. Srov. Milan Kundera, *Nesmrtelnost* (Brno: Atlantis, 2006).

docházelo také k vytváření symbolů. Schematizovanou a opakující se obrazy se postupně ztělesňovaly v jednodušších symbolech – jako například fotografie znovuvybudovaného centra Varšavy symbolizovala výstavbu nového lidového Polska.

Pro určení těchto obrazů (symbolů) je pak zejména nutné porozumět diskurzu, a to nejen jeho stránce lingvistické, ale také jeho významotvornému smyslu, který tvoří základ imagologického referenčního rámce. Diskurzivní analýza se v posledních letech ve společenských vědách těší mimořádné oblibě. S množstvím prací založených právě na diskurzivní analýze pak logicky roste i množství názorů na to, jak diskurz chápat a jak jej definovat. Kritická diskurzivní analýza (*Critical Discourse Analysis* – CDA), jejímiž předními představiteli jsou například Norman Fairclough, Ruth Wodaková či Teun van Dijk, kombinuje lingvistický přístup (vychází zejména z funkcionální lingvistiky Michaela Hallidaye) spolu s poststrukturalismem Michela Foucaulta. Zmíněná kombinace více přístupů pak tomuto druhu analýzy umožňuje působit na více rovinách: zaprvé na rovině lingvistické, spočívající v detailní analýze daného textu, poté na rovině významotvorné (s důrazem mj. na kontext) a třetí dimenzí je pak provázanost diskurzu s ideologií a mocí.¹⁰

CDA se tak často soustředí na diskurz jakožto nástroj moci a klade důraz na sociální a politický kontext. Jiný přístup ke studiu diskurzu – sociálně-psychologická analýza, jejímiž představiteli jsou například Jonathan Potter a Margaret Wetherellová – se zaměřuje na lingvistickou stránku a chápe jej tedy jako „promluvu“. Větší důraz než na významové struktury je tak kladen na struktury lingvistické, rétorické a argumentační.¹¹ Lingvistická stránka diskurzu je naopak potlačena u Foucaulta ovlivněného francouzským poststrukturalismem. Pro Foucaultovo pojetí diskurzu totiž není důležitá samotná podoba diskurzu, ale pravidla toho jak mohl vzniknout – hledá proto tzv. „archive“, které chápe jako „zákon toho, co může být řečeno, systém, který vládne zjevování se výpovědi jako singulárních událostí“.¹²

Z jakého hlediska lze tedy diskurz polských a francouzských komunistů zkoumat? V rovině lingvistické, vypůjčíme-li si z CDA třístupňovou dimenzi, je možné si všimnout významů a slov a případně jejich posunů a lze zkoumat stylistickou stránku projevů. V rovině diskurzivní (významotvorné) je možné hledat obecnější charakteristiky: jedná se o diskurz politický či spíše filozofický? Na této rovině lze také zkoumat historické procesy diskurzu: koho autoři ve svých projevech či textech citují (intertextualita) a v jakých kontextech se jednotlivé projevy vyskytují (entextualizace)? Je možné se také zaměřit na argumentační strukturu diskurzů – jaké používají argumen-

¹⁰ Srov. např. Jan Blommaert, *Discourse. A critical introduction* (Cambridge: Cambridge University Press, 2005), 29–30.

¹¹ Srov. Vít Beneš, „Diskurzivní analýza“, in *Jak zkoumat politiku. Kvalitativní metodologie v politologii a mezinárodních vztazích*, ed. Petr Drulák et al. (Praha: Portál, 2008), 99–100.

¹² Michel Foucault, *Archeologie vědění* (Praha: Hermann & synové, 2002), 198.

ty, snaží-li se přesvědčovat pomocí demagogie atd.? A právě v této rovině je možné hledat v nich pravidelnosti, logiku jejich tvoření (to, co Foucault nazývá archeologickým modelem), hledat analogie jednotlivých diskurzů, popřípadě odlišnosti (archeologické neshody). Ve třetí dimenzi, která zkoumá vztahy mezi diskurzem, ideologií a mocí pak lze hledat jejich ideologické dopady, příčiny neúspěšné vzájemné komunikace (dezinterpretace, neporozumění).

V práci lze však využít také některé „nediskurzivní“ analýzy, které jsou však s analýzou diskurzu úzce provázány. Jedná se například o tzv. obsahovou analýzu, která bývá nejčastěji založena na zkoumání frekvence výskytu určitých klíčových slov - v případě textů/projevů ze sledovaného období tak lze například tímto způsobem zkoumat, samozřejmě s přihlédnutím ke konkrétnímu kontextu, nakolik se řečník dovolává Stalinova jména. Podobná analýza však předpokládá stabilní významovou strukturu¹³ a lze ji tak například použít jen v rámci Francouzské komunistické strany, nikoliv však současně pro zkoumání diskurzu francouzských i polských komunistů. Lze totiž předpokládat, že Stalinovo jméno bude v daném období znít velmi často jak z úst polského komunisty, tak i z úst člena PCF, interpretace tohoto jevu však bude v každém z případů zcela odlišná. Zatímco v polském diskurzu bude Stalinovo jméno zaznívat pravděpodobně (i když ne vždy nutně) s negativní konotací a spíše jako odstrašující příklad, u komunistů francouzských může být časté citování Stalina naopak výsledkem snahy o „zachování jeho zásluh“. Pro zkoumání diskurzu polských a francouzských komunistů je tak výhodnější využívat takové diskurzivní analýzy, které dané texty zkoumají s přihlédnutím k jiným textům i kontextům, jako například již zmíněná CDA.

Nelze opominout ani vztah diskurzu a propagandy. V pojetí některých autorů diskurz figuruje právě jako nástroj propagandy či jako znak příslušnosti k určité skupině. S tím souvisí také jeho provázanost s ideologií, přičemž diskurz může být sám o sobě chápán jako specifická forma ideologie, respektive jako její forma materiální,¹⁴ popřípadě jako prostředek, jehož prostřednictvím se ideologie šíří. Jedná-li se v obou případech (diskurz PCF i PZPR) o diskurz komunistické ideologie, vyvstává tedy otázka, nakolik si oba budou podobné a nakolik a proč se budou od sebe případně odlišovat.

V neposlední řadě je nutné v úvodu připomenout, že se v řadě případů pracuje s transkriptem textů či projevů (například otištěných v dobových novinách). Transkript sám o sobě však nikdy nemůže být zcela neutrální (v novinách nevycházely projevy pouze v takové podobě, jaké skutečně zazněly, ale pravděpodobně častěji v takové podobě, v jaké autoři projevů či novináři chtěli, aby si je lidé přečetli). Na transkript je tak nutné nahlížet

13 Srov. Beneš, „Diskursivní analýza“, 98.

14 Takto diskurz pojímá např. Michel Pêcheux. Srov. John Wilson, „Political discourse“, in *The Handbook of Discourse Analysis*, eds. Deborah Schiffrin, Deborah Tannen a Heidi E. Hamilton (Malden/Oxford: Blackwell Publishers Ltd, 2001), 400.